

Załącznik do Uchwały Nr XV/112/16
Rady Miejskiej Chełmży
z dnia 25 sierpnia 2016 r.



**GMINNY PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA
PRZEMOCY W RODZINIE
ORAZ OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE NA LATA
2016-2020**



Chełmża 2016

Spis treści

I. WSTĘP	3
II. PODSTAWY PRAWNE	4
III. ZJAWISKO PRZEMOCY W RODZINIE - PODSTAWY TEORETYCZNE.....	5
IV. ZADANIA ZESPOŁU INTERDYSCYPLINARNEGO, JEDNOSTEK SAMORZĄDOWYCH I SŁUŻB SPOŁECZNYCH W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE.....	6
V. DIAGNOZA ZJAWISKA PRZEMOCY W RODZINIE W GMINIE MIASTA CHEŁMŻA	10
VI. ZASOBY GMINY MIASTA CHEŁMŻA W ZAKRESIE REALIZACJI PROGRAMU	18
VII. POTRZEBY W SFERZE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE W GMINIE MIASTA CHEŁMŻA	19
VIII.ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	19
IX. CELE PROGRAMU.....	20
X. CZYNNIKI GWARANTUJĄCE WŁAŚCIWĄ REALIZACJĘ PROGRAMU.....	21
XI. ZAGROŻENIA W REALIZACJI ZADAŃ.....	21
XII. BENEFICJENCI PROGRAMU	21
XIII.REALIZACJA CELÓW PROGRAMU	22

I. WSTĘP

Zgodnie z preambułą *ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* (Dz.U. z 2015r. poz. 1390) przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie ich praw i wolności. Natomiast *ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny* (Dz.U. Nr 88 poz. 553, z późn. zm.) określa czyny zabronione, które mogą stanowić akt przemocy domowej i za które przewiduje karę pozbawienia wolności.

Pojęcie przemocy w rodzinie obejmuje wszelkie odmiany złego traktowania tych członków rodziny, którzy nie są w stanie skutecznie się bronić. Samo zjawisko przemocy w literaturze przedmiotu różnie jest definiowane. W ocenie profesora psychologii - Ireny Obuchowskiej przemoc jest sposobem oddziaływania, którego celem jest spowodowanie przymusu¹. Definicja Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) przyjęta w roku 1996 i obowiązująca do tej pory, określa przemoc jako "Celowe użycie siły fizycznej lub władzy, sformułowane jako groźba lub rzeczywiście użyte, skierowane przeciwko samemu sobie, innej osobie, grupie lub społeczności, które albo prowadzi do albo z którym wiąże się wysokie prawdopodobieństwo spowodowania obrażeń cielesnych, śmierci, szkód psychicznych, wad rozwoju lub braku elementów niezbędnych do normalnego życia i zdrowia"². Najczęściej ofiarami różnych form przemocy padają dzieci, osoby okresowo lub trwale niedołążne, ze względu na starość czy chorobę oraz kobiety, chociaż ich zależność nie jest tak oczywista, jak w przypadku dziecka, czy osoby niedołążnej. Przemoc w rodzinie, inaczej zwana przemocą domową, to nie tylko przemoc fizyczna, ale także psychiczna, seksualna, ekonomiczna, czy zaniedbanie. Występuje ona we wszystkich warstwach społecznych, niezależnie od poziomu wykształcenia, czy sytuacji materialnej. Przemoc jest zjawiskiem powszechnie spotykanym w społeczeństwie, w praktyce może wystąpić w każdej dziedzinie życia.

Celem strategicznym Gminnego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar na lata 2016-2020 jest przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, ochrona ofiar i świadków przemocy w rodzinie oraz zwiększenie dostępności i skuteczności profesjonalnej pomocy. Program ten określa szczegółowe zadania do realizowania, ukierunkowane na rozwój systemu przeciwdziałania przemocy oraz współpracy międzyinstytucjonalnej, zapewnienie

¹ por. I. Obuchowska, *Przemoc w wychowaniu*, „Kwartalnik Pedagogiczny” nr 4, Warszawa 1989, s. 29.

² Wikipedia

dostępności pomocy osobom i rodzinom z problemem przemocy domowej, kształtowanie świadomości społecznej w zakresie zjawiska przemocy w rodzinie, doskonalenie kadr zajmujących się diagnozowaniem i pomocą osobom dotkniętym tym problemem oraz edukację i profilaktykę mieszkańców gminy miasta Chełmża.

II. PODSTAWY PRAWNE

Podstawę prawną działań związanych z przeciwdziałaniem przemocy stanowią obowiązujące akty normatywne, w szczególności:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn.zm.), w szczególności Rozdział II pt. „Wolności, Prawa i Obowiązki Człowieka i Obywatela”, który reguluje zasady zapewniające każdemu nietykalność osobistą i cielesną oraz stawia na ich straży władze publiczne przyznając obywatelowi prawo żądania od organów władzy publicznej szczególnej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją,
- ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015r. poz. 1390),
- ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2016 r. poz. 487, z późn. zm.),
- ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U z 2015r. poz.163, z późn. zm.),
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury "Niebieskie Karty" oraz wzorów formularzy "Niebieska Karta" (Dz.U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1245),
- uchwała Nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 (M.P. z 2014r. poz. 445).

Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2016-2020 ściśle koreluje z celami i kierunkami zawartymi w Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na terenie Gminy Miasto Chełmża na lata 2015 – 2020 oraz w uchwale nr IV/28/15 Rady Miejskiej Chełmży z dnia 19 marca 2015 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Wspierania Rodziny na lata 2015-2017.

Do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym:

- 1) opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;
- 2) prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;
- 3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;
- 4) tworzenie zespołów interdyscyplinarnych.

III. ZJAWISKO PRZEMOCY W RODZINIE - PODSTAWY TEORETYCZNE

Na zjawisko przemocy w rodzinie można patrzeć z różnych punktów widzenia, przyjmując perspektywę indywidualną, systemową lub społeczną.

Perspektywa indywidualna to spojrzenie przez pryzmat osoby doświadczającej przemocy lub przez pryzmat sprawcy.

Perspektywa systemowa to ukazanie możliwych form wsparcia dla osób uwikłanych w przemoc oraz opis metod wsparcia.

Natomiast perspektywa społeczna, to odbiór społeczny zjawiska przemocy w rodzinie, postawy członków lokalnej społeczności wobec aktów przemocy, prospołeczność obywateli, czynniki mogące sprzyjać przemocy lub ją usprawiedliwiać.

Przemoc jest zjawiskiem występującym powszechnie w naszym społeczeństwie i dotyka rodzin o różnym statusie społecznym. Bez wątplenia należy ją zaklasyfikować do kategorii zachowań negatywnych i szkodliwych społecznie. Mimo że w relacjach międzyludzkich istniała od zawsze, do niedawna mówiono o niej niewiele.

Rodzina jest najważniejszym środowiskiem w życiu człowieka, to ona kształtuje osobowość, system wartości, światopogląd, styl i sposób życia. Ogromną rolę w prawidłowym funkcjonowaniu rodziny mają relacje pomiędzy rodzicami, które powinny być oparte na wzajemnym szacunku, zrozumieniu i miłości. Jeśli występują zaburzenia w tej sferze, role wewnątrzrodzinne także ulegają zaburzeniu, w konsekwencji następuje stopniowa dezorganizacja życia rodzinnego. Rodzina nie jest w stanie wypełniać podstawowych funkcji, łamane są zasady, a postępowanie poszczególnych jej członków staje się coraz bardziej destrukcyjne, niezgodne z normami moralnymi, społecznymi i prawnymi.

Przemoc domowa może być skutkiem i przyczyną dysfunkcji w rodzinie. Przemocy domowej bardzo długo nie postrzegano jako poważnego zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny, które może prowadzić do tragicznych skutków, w skrajnych przypadkach nawet do poważnych okaleczeń, czy zabójstw. Ujawniano jedynie wyjątkowo okrutne i budzące sprzeciw społeczny pojedyncze

zdarzenia z historii rodzin, w których doszło do tragedii zapominając, że dla wielu ludzi dom rodzinny jest miejscem zagrożenia, poniżenia, terroru, lęku i rozpacz. Przemoc doznawana w rodzinie generuje konsekwencje głębokie i szkodliwe, ujawniające się w postaci zaburzeń emocjonalnych w bliższej lub dalszej perspektywie czasowej.

Przemoc jest przestępstwem ściganym z różnych artykułów Kodeksu karnego, w zależności od tego, czy ma charakter jednorazowego aktu przemocy, czy powtarza się. Jeżeli przemoc ma charakter ciągły, to jest kwalifikowana jako przestępstwo znęcania się nad rodziną. Norma prawna zawarta w artykule 207 Kodeksu karnego stanowi:

§ 1. *Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat.*

§ 2. *Jeżeli czyn określony w §1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do 10 lat.*

§ 3. *Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.*

IV. ZADANIA ZESPOŁU INTERDYSCYPLINARNEGO, JEDNOSTEK SAMORZĄDOWYCH I SŁUŻB SPOŁECZNYCH W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE

Zadania Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego i grup roboczych:

Gmina podejmuje działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności w ramach pracy zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej. W odniesieniu do tego, Burmistrz Chełmży powołał kolejny raz w drodze zarządzenia Nr 11/MOPS/2014 z dnia 28 stycznia 2014 r. Gminny Zespół Interdyscyplinarny w Chełmży. W skład zespołu wchodzi 12 osób.

Zadaniem Zespołu jest integrowanie i koordynowanie działań Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Chełmży, Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Chełmży, Policji, chełmżyńskich placówek edukacyjnych, placówek ochrony zdrowia oraz kurateli rodzinnej w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a w szczególności poprzez:

- diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie,
- podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku,

- inicjowanie interwencji w środowiskach dotkniętych przemocą w rodzinie,
- rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym,
- inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc.

Do zadań grupy roboczej należy :

- opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie,
- monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy,
- dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

Jako najważniejsze pozytywne rezultaty pracy interdyscyplinarnej wskazuje się kompleksowe, wieloaspektowe udzielanie pomocy rodzinom dotkniętym przemocą w rodzinie, lepszą koordynację działań służb i instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a przez to zwiększenie ich skuteczności oraz możliwość wzajemnego uczenia się, dzielenia wiedzą i doświadczeniami. Sprawne współdziałanie służb i instytucji pozwala efektywnie wykorzystywać zasoby, instrumenty i uprawnienia służb i instytucji, zarówno na poziomie strategicznym, jak indywidualnych przypadków rodzin.

Tabela nr 1. *Działalność Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży oraz grup roboczych w latach 2012 – 2015.*

LATA	LICZBA POSIEDZEŃ GMINNEGO ZESPOŁU INTERDYSCYPLINARNEGO W CHEŁMŻY	LICZBA POSIEDZEŃ GRUP ROBOCZYCH
2012	3	7
2013	4	24
2014	3	27
2015	6	135

Źródło: dane statystyczne Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Chełmży

Dane te wskazują, że znacząco wzrosła w 2015 roku liczba powoływanych grup roboczych, gdzie wprost ustala się plan pomocy pokrzywdzonym w sytuacji wystąpienia przemocy.

Zadania Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Chełmży:

Celem działań MOPS-u w szczególności jest umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji życiowych, których same nie są w stanie pokonać, a także zapobieganie powstawaniu tych sytuacji. Pomoc społeczna jest udzielana między innymi w sytuacji występowania przemocy w rodzinie. Pracownicy socjalni uczestniczą w posiedzeniach grup roboczych. Diagnozują sytuację w rodzinie, udzielają kompleksowych informacji o możliwościach uzyskania pomocy m.in. prawnej, psychologicznej, socjalnej. Pracownicy socjalni wszczynają procedurę „Niebieskie Karty”, natomiast w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe wspólnie z funkcjonariuszem Policji, a także z lekarzem lub ratownikiem medycznym bądź pielęgniarką mają prawo podjąć decyzję o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo – wychowawczej. Pracownik socjalny ma obowiązek niezwłocznie, nie później niż w ciągu 24 godzin, powiadomić sąd rodzinny o fakcie odebrania dziecka z rodziny.

Zadania Komisariatu Policji w Chełmży:

Do podstawowych zadań Policji należy między innymi ochrona życia i zdrowia ludzi. Działania chroniące osoby doznające przemocy domowej podejmowane przez funkcjonariusza Policji zgodnie z obowiązującym prawem to:

- udzielanie osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, niezbędnej pomocy, w tym udzielenie pierwszej pomocy przedmedycznej,
- organizowanie niezwłocznego dostępu do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- podejmowanie, w razie potrzeby innych niezbędnych czynności zapewniających ochronę życia, zdrowia i mienia osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, włącznie z zastosowaniem w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania,
- przeprowadzanie na miejscu zdarzenia czynności koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa,
- systematyczne sprawdzanie stanu bezpieczeństwa osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb określonych przez Gminny Zespół Interdyscyplinarny w Chełmży lub grupę roboczą,
- inicjowanie procedur „Niebieskie Karty”,

- uczestniczenie w spotkaniach Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży lub grup roboczych współpracujących z Zespołem.

Zadania służby zdrowia:

Przedstawiciel ochrony zdrowia uczestniczy w spotkaniach Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży lub grup roboczych współpracujących z Zespołem, jak również zobowiązany jest do wszczęcia procedury „Niebieskie Karty”. Na prośbę osoby doznającej przemocy w rodzinie, lekarz wystawia zaświadczenie o przyczynie i rodzaju uszkodzeń ciała pacjenta powstałych w wyniku użycia siły fizycznej.

Zadania placówek oświatowych:

Rola szkoły w systemie ochrony dziecka jest znacząca. Nauczyciele mają możliwość regularnego obserwowania funkcjonowania dziecka oraz zmian w jego zachowaniu. Pedagog i psycholog szkolny ma możliwość zdiagnozowania sytuacji szkolnej i rodzinnej dziecka. W przypadku uzyskania informacji, że uczeń, który nie ukończył 18 roku życia jest osobą doznającą przemocy, nauczyciel, pedagog lub psycholog szkolny powinien podjąć następujące działania:

- zdiagnozować sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- udzielić informacji o możliwościach udzielenia pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
- udzielić informacji rodzicowi, opiekunowi prawnemu, faktycznemu lub osobie najbliższej o możliwościach pomocy psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej oraz o formach pomocy dzieciom świadczonych przez instytucje i podmioty w zakresie specjalistycznej pomocy na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
- wszcząć procedurę „Niebieskie Karty”.

Pedagodzy szkolni chełmżyńskich szkół uczestniczą w pracach Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży oraz powoływanej stosownie do sytuacji grupie roboczej.

Zadania Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Chełmży:

W sytuacji, gdy aktem przemocy towarzyszy jednocześnie spożywanie alkoholu członkowie MKRPA podejmują następujące działania:

- diagnozują sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,

- udzielają kompleksowych informacji o możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej,
- prowadzą rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informują te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii bądź możliwości udziału w programach oddziaływań korekcyjno- edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- uczestniczą w spotkaniach grupy roboczej; mogą sami wszcząć procedurę „Niebieskie Karty”.

V. DIAGNOZA ZJAWISKA PRZEMOCY W RODZINIE W GMINIE MIASTA CHEŁMŻA

Gmina miasta Chełmża jest gminą położoną w centralnej części województwa kujawsko - pomorskiego. Liczba mieszkańców wynosi 14.447 osób, w tym 377 to mieszkańcy czasowo przebywający na terenie Miasta³. Pod opieką Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Chełmży aktualnie znajdują się 983 rodziny. Wśród osób ubiegających się o wsparcie w ramach ustawy o pomocy społecznej, bezrobocie pozostaje jednym z głównych powodów. W 2015 roku wśród 983 rodzin korzystających z pomocy społecznej, kwestia bezrobocia dotyczyła 811 rodzin (2144 osoby). Pomocy materialnej z powodu przemocy udzielono tylko **3 rodzinom**. Świadczy to o tym, że rodziny doświadczające przemocy, to w większości rodziny o wyższym statusie materialnym, nie kwalifikujące się do pomocy społecznej. Inne powody to m. in. ubóstwo, niepełnosprawność, długotrwała choroba, potrzeba ochrony macierzyństwa, co obrazuje tabela nr 2.

Tabela nr 2. Najczęstsze powody przyznawania pomocy społecznej w 2015 roku.

<i>Powód trudnej sytuacji życiowej</i>	<i>Liczba rodzin</i>	<i>Liczba osób w rodzinach</i>
Ogółem	983	2405
Ubóstwo	909	2300
Potrzeba ochrony macierzyństwa w tym:	49	225
wielodzietność	23	139

³Informacja z Ewidencji Ludności w Chełmży na dzień 31.12.2015 r.

Bezrobocie	811	2144
Niepełnosprawność	180	356
Długotrwała lub ciężka choroba	130	234
Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gosp. domowego ogółem w tym:	48	162
- rodziny niepełne	43	137
- rodziny wielodzietne	4	25
Alkoholizm	20	30
<u>Przemoc w rodzinie</u>	3	18
Narkomania	4	17
Trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego	10	10

Źródło: Dane statystyczne Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Chełmży

Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2016 – 2020 jest kontynuacją działań podjętych w ramach realizacji Programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar przemocy w rodzinie w gminie miasta Chełmży na lata 2012-2015. Istotnym elementem Programu jest koordynacja działań podejmowanych na rzecz osób doświadczających przemocy oraz sprawców przemocy. Zainicjowane dotychczas działania potwierdzają ich skuteczność zarówno w sferze udzielania profesjonalnej pomocy jak również w sferze działań prewencyjnych. Podstawę programu stanowi podejście interdyscyplinarne, zgodnie z którym wszelkie działania na rzecz pomocy rodzinie powinny być planowane i wdrażane przez specjalistów z różnych dziedzin, będących przedstawicielami różnych instytucji i organizacji.

Jednocześnie stwierdzić należy wzrost interwencji domowych i prowadzenie w ich wyniku procedury "Niebieskie Karty". Coraz więcej osób korzysta także z konsultacji psychologicznych oraz wsparcia socjalnego, udzielanych przez psychologa i pracowników socjalnych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Chełmży.

Trudno ocenić skalę przemocy w rodzinie, najlepiej obrazują ją statystyki opracowane na podstawie danych Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży, udokumentowanych w ramach procedury „Niebieskie Karty”, co przedstawia tabela nr 3.

Tabela nr 3. Liczba formularzy „Niebieska Karta” przekazanych do Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży w latach 2012 – 2015.

<i>Instytucja zakładająca „Niebieską Kartę”</i>	LICZBA WSZCZĘTYCH PROCEDUR „ NIEBIESKIE KARTY”			
	ROK 2012	ROK 2013	ROK 2014	ROK 2015
POLICJA	12	24	23	23
MOPS	0	0	3	0
OŚWIATA	1	0	0	0
MKRPA	0	0	0	0
SŁUŻBA ZDROWIA	0	0	1	0
RAZEM	13	24	27	23

Źródło: Sprawozdania z działalności Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży

Podane powyżej w formie tabelarycznej, informacje wskazują, że w głównej mierze inicjatorem uruchomienia procedur „Niebieskie Karty” jest Policja. Niewątpliwie ma to związek z charakterem wykonywanych przez nią zadań, biorąc pod uwagę, że większość zdarzeń związanych z przemocą występuje w godzinach wieczornych i nocnych. Należy w tym miejscu także zauważyć, że liczba podjętych w tym obszarze działań w latach 2013 – 2015 utrzymuje się na tym samym poziomie, natomiast w stosunku do roku 2012 notuje się ich duży wzrost, niewątpliwie ma to związek ze wzrostem świadomości społecznej (kampanie informacyjne).

Dane te i tak nie oddają w pełni obrazu przemocy na terenie gminy miasta Chełmża. Zjawisko to nie zawsze ujawniane, co utrudnia rozpoznanie i przeciwdziałanie przemocy.

W ostatnim czasie zauważalna jest tendencja wzrostowa osób szukających wsparcia i pomocy w sytuacjach przemocy domowej. Prowadzone działania lokalne, jak i ogólnopolskie wpływają na zmianę świadomości społecznej, co powoduje zwiększenie gotowości osób doznających przemocy do ujawniania takich spraw.

Zwiększa się również profesjonalizm przedstawicieli służb zobowiązanych do podejmowania interwencji i udzielania pomocy.

Wykres nr 1. Liczba rodzin objętych asystenturą, w których występowała przemoc w latach 2013-2015.

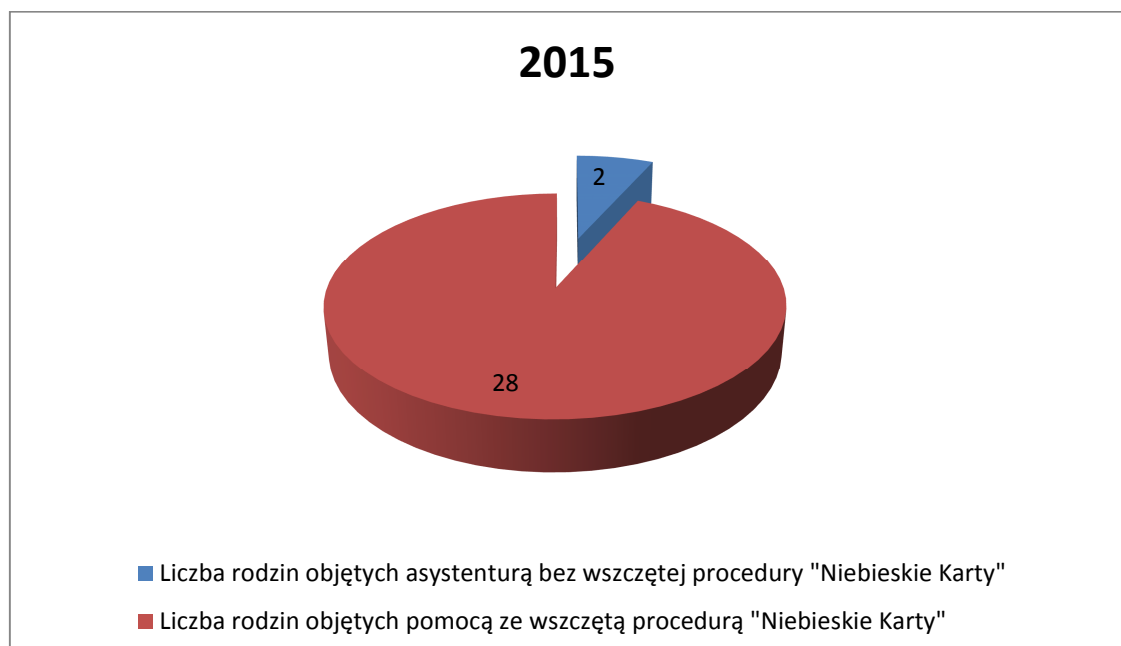
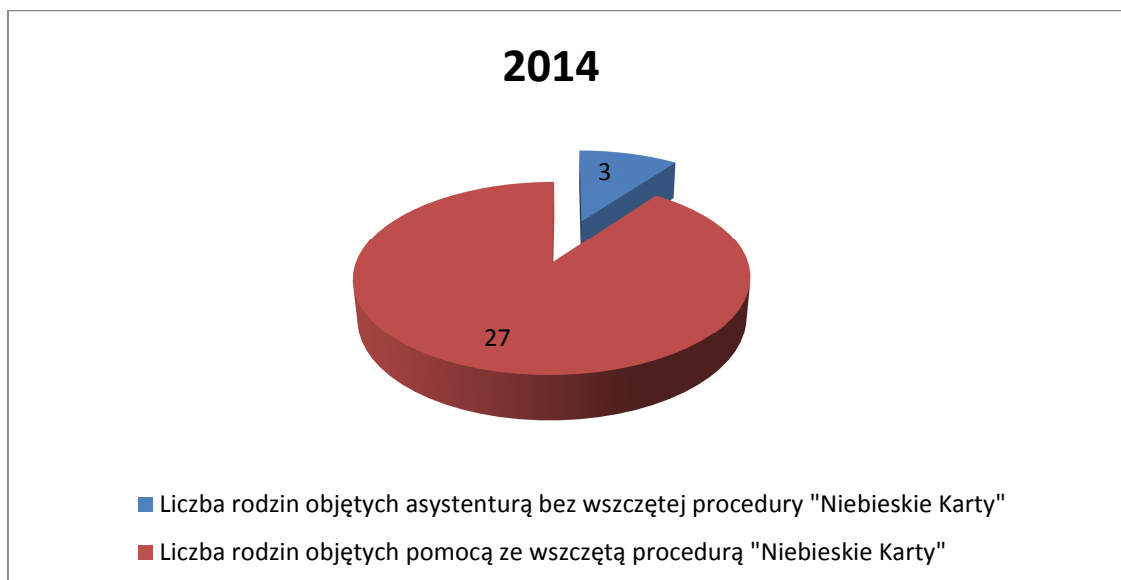


Tabela nr 4. Sprawcy przemocy z uwzględnieniem płci i wieku w latach 2014-2015.

SPRAWCY PRZEMOCY		
	K	M
2014	1	26
2015	1	22

SPRAWCY PRZEMOCY „NIELETNI”		
	2014	2015
K	0	0
M	1	0

Źródło: Sprawozdania z działalności Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży.

Z powyższych danych wynika, iż najliczniejszą grupę sprawców przemocy stanowili nadal mężczyźni, którzy, wykorzystując przewagę siłową naruszają prawa i dobra osobiste członka rodziny, powodując cierpienie i szkody. Mimo że patriarchalny system ról płciowych w rozwiniętych społeczeństwach demokratycznych ewoluje w kierunku większej równości, to nadal jest obecny i w praktyce życia społecznego, jak i w świadomości ludzi.

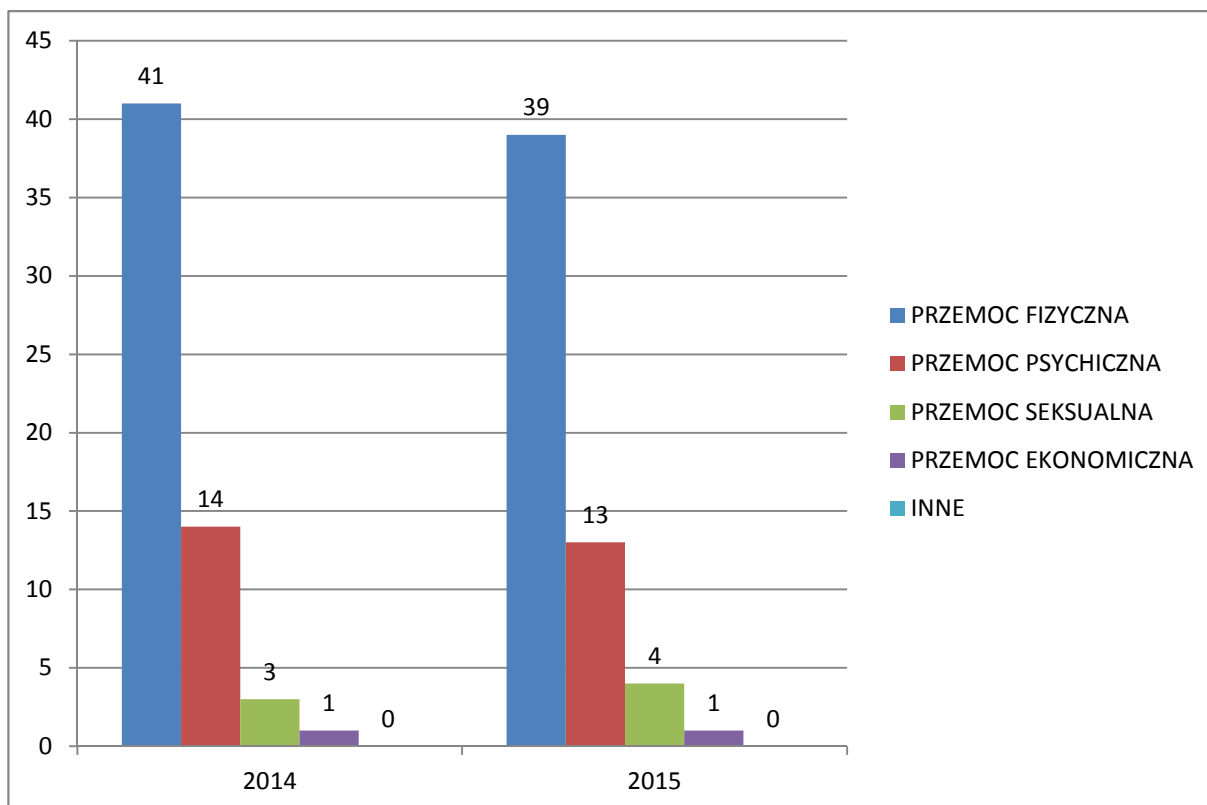
Tabela nr 5. Liczba sprawców przemocy domowej pod wpływem alkoholu w latach 2014-2015.

ROK	2014	2015
<i>Liczba sprawców przemocy domowej będących pod wpływem alkoholu</i>	19	14

Źródło: Sprawozdania z działalności Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży.

Ze statystyk wynika, iż w rodzinach z problemem alkoholowym akty przemocy fizycznej występują dwukrotnie częściej niż w rodzinach wolnych od problemu alkoholowego. Ofiarami przemocy pijanego są częściej partnerzy niż dzieci.

Wykres nr 2. Rodzaje przemocy stosowanej wobec ofiar w latach 2014 – 2015.



Źródło: Sprawozdania z działalności Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży.

W gminie miasta Chełmża zapewniona jest bezpłatna pomoc profesjonalistów, dla osób dotkniętych przemocą, jak również i dla sprawców. Na mocy porozumienia zawartego przez władze miasta ze Stowarzyszeniem „AZYL” na Rzecz Pomocy Kobietom i Dzieciom Ofiarom Przemocy w Toruniu, w pomieszczeniach Urzędu Miasta Chełmży przy ulicy Tumskiej 12 prowadzone jest raz w tygodniu bezpłatne poradnictwo prawne i psychologiczne :

- **prawnik** udziela porad prawnych we wtorki w godzinach 12⁰⁰ - 20⁰⁰ (pisanie wniosków i pozwów, pism procesowych, zażaleń, skarg, odwołań i apelacji),
- **psycholog** wspiera osoby potrzebujące pomocy w poniedziałki w godzinach 13⁰⁰ - 20⁰⁰.

Psycholog pomaga rozwiązać występujące problemy i konflikty w rodzinie związane z przemocą domową.

Prowadzone są również mediacje rodzinne. Głównym ich celem jest wsparcie rodziny w kryzysie, by jej członkowie mogli wypracować rozwiązania oparte na rzeczywistych potrzebach, a zarazem dostosowane do ich możliwości. Mediacje rozumiemy jako dobrowolny i poufny proces, w którym bezstronny i neutralny mediator wspomaga strony w wypracowywaniu

satysfakcjonującego je porozumienia. Mediacje prowadzone są dwa razy w miesiącu w pomieszczeniach Urzędu Miasta Chełmży przy ulicy Tumskiej 12.

Również trzy razy w miesiącu w ww. lokalu przyjmuje terapeuta ds. uzależnień. Terapeuta ten uczestniczy w procesie zdrowienia osoby uzależnionej, zajmuje się szeroko rozumianą edukacją prozdrowotną, profilaktyką i popularyzacją sposobów życia bez nałogów.

Osoby uzależnione od alkoholu, narkotyków mogą skorzystać z wsparcia terapeutycznego dwa razy w tygodniu w Przychodni Chełmżyńskiej s.c. przy ul. Kościuszki 4.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży i Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Chełmży od lat współpracuje z toruńskimi placówkami oferującymi wsparcie i pomoc dla ofiar przemocy domowej:

– Biurem Wsparcia Rodziny i Przeciwdziałania Przemocy w Departamencie Spraw Społecznych i Zdrowia Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego przy ul. M. Skłodowskiej-Curie 73, gdzie udzielana jest bezpłatna pomoc prawna i psychologiczna. Pomoc adresowana jest do osób doświadczających przemocy domowej, borykających się z problemami rodzinnymi. W uzasadnionych przypadkach Biuro zapewnia zastępstwo procesowe. W ramach Biura prowadzone są mediacje, upowszechniana jest Polska Karta Praw Ofiary. Podczas spotkania z prawnikami można uzyskać poradę na temat spraw związanych z przemocą w rodzinie, z uzależnieniem od alkoholu, narkotyków i hazardu. Pracownicy Biura pomagają w problemach związanych z wykonywaniem władzy rodzicielskiej, ustalaniem osobistych kontaktów z dzieckiem, alimentacją, zaspokajaniem potrzeb rodziny oraz prowadzone są terapie psychologiczne.

Biuro prowadzi *Kujawsko-Pomorską „Niebieską Linie” – Telefoniczne Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie. Pod numer 800-154-030 można dzwonić codziennie w godzinach 17⁰⁰-21⁰⁰ (porozumienie z Zarządem Województwa Kujawsko-Pomorskim Nr SPO.I.0116-WSPF/125/2010 dotyczące realizacji i uczestniczenia w finansowaniu przez gminę miasta Chełmży zadania Kujawsko-Pomorska „Niebieska Linia”).*



- Miejskim Ośrodkiem Edukacji i Profilaktyki Uzależnień (z izbą wytrzeźwień) w Toruniu przy ul. Kasztanowa 16. Ośrodek ten oferuje pomoc prawną dla osób uwikłanych w przemoc ze strony najbliższych.

W latach 2014-2015 wobec ofiar przemocy oraz sprawców przemocy zostały podjęte poniżej wymienione działania.

Tabela nr 5. *Działania podjęte wobec ofiar przemocy.*

LICZBA OFIAR PRZEMOCY KORZYSTAJĄCYCH Z DOSTĘPNYCH FORM WSPARCIA		
	2014	2015
MEDIACJE	27	23
PUNKT KONSULTACYJNY DLA OSÓB WSPÓLUZALEŻNIONYCH	10	14
PSYCHOLOG	3	8
MEDIATOR RODZINNY Z DZIEĆMI	8	16
TERAPEUTA, DZIELNICOWY, PRACOWNICY MOPS	24	17

Źródło: Sprawozdania z działalności Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży.

Tabela nr 6. *Działania podjęte wobec sprawców przemocy.*

LICZBA SPRAWCÓW PRZEMOCY KORZYSTAJĄCYCH Z DOSTĘPNYCH FORM POMOCY		
	2014	2015
PSYCHOLOG	3	10
TERAPEUTA UZALEŻNIEŃ	16	10
MEDIATOR RODZINNY	3	6
TERAPEUTA, DZIELNICOWY, PRACOWNICY MOPS	9	14
ZAJĘCIA KOREKCYJNE DLA SPRAWCÓW PRZEMOCY	4	7

Źródło: Sprawozdania z działalności Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży.

VI. ZASOBY GMINY MIASTA CHEŁMŻA W ZAKRESIE REALIZACJI PROGRAMU

Zasoby instytucjonalne

Na terenie gminy miasta Chełmża istnieje dobrze rozwinięta sieć instytucji zajmujących się bezpośrednio przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie:

Zasoby instytucjonalne tworzą instytucje i organizacje zajmujące się problemem przemocy w rodzinie oraz instytucje pełniące funkcję wspierającą. Należą do nich w szczególności:

- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży, ul. Gen. J.Hallera 19,
- Komisariat Policji w Chełmży, ul. Sądowa 2,
- Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Chełmży, ul. Gen. J.Hallera 2,
- placówki oświatowo- wychowawcze,
- placówki służby zdrowia,
- Parafia Św. Mikołaja w Chełmży, ul. Tumska 14,
- kuratorzy sądowi.

Wykres nr 3. Wykaz jednostek wspierających rodzinę z problemem przemocy.



Potencjał w sferze zasobów ludzkich:

- dobrze przygotowana, doskonaląca się grupa specjalistów udzielających wsparcia ofiarom i świadkom przemocy oraz sprawcom przemocy,
- gotowość do współpracy międzyinstytucjonalnej,
- wzrastająca świadomość, co do rangi problemu przemocy w rodzinie u coraz szerszego kręgu przedstawicieli instytucji i służb zajmujących się tym zagadnieniem.

VII. POTRZEBY W SFERZE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE

W GMINIE MIASTA CHEŁMŻA

- prowadzenie systemu informacji i edukacji w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- stałe rozwijanie sieci instytucji i organizacji pozarządowych zajmujących się bezpośrednio przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie oraz doskonalenie ich zasobów kadrowych i lokalowych,
- wypracowanie i wprowadzenie standardów oraz procedur interweniowania i monitorowania przemocy w rodzinie,
- wprowadzenie spójnego systemu współpracy i koordynacji pomiędzy podmiotami działającymi na rzecz rodzin dotkniętych przemocą domową,
- stałe monitorowanie, ewaluowanie oraz inicjowanie wprowadzania koniecznych zmian w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

VIII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ofiar Przemocy na lata 2016-2020 jest dokumentem opracowanym przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży.

Głównym założeniem jest kompleksowość i interdyscyplinarność działań ujętych w ramy sprawnie funkcjonującego systemu ukierunkowanego na: wsparcie i ochronę osób doświadczających przemocy, edukację i pomoc w korygowaniu zachowań sprawców, edukację kadr instytucji zaangażowanych w przeciwdziałanie przemocy w rodzinie oraz szeroko ujętą edukację społeczeństwa.

Podstawą działań systemowych są założenia, iż:

- przemoc w rodzinie jest przestępstwem ściganym z urzędu, najważniejsze jest bezpieczeństwo ofiary i zatrzymanie przemocy, bez tego pomoc jest zazwyczaj nieskuteczna,
- za przemoc zawsze odpowiedzialny jest sprawca,

- zrozumiałe są wahania i niekonsekwencje w zachowaniu i decyzjach ofiary przemocy, bowiem jest to jeden z objawów doznawanych urazów oraz konsekwencja bycia ofiarą przemocy domowej.

Przemoc w rodzinie należy rozpatrywać z wielu perspektyw w szczególności psychologicznej, prawnej, ekonomicznej, społecznej i moralnej. Z tego względu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie wymaga wieloaspektowego podejścia, a przede wszystkim **systemowego**, z zaangażowaniem wszystkich podmiotów zajmujących się bezpośrednio czy też pośrednio tym problemem. Żadna pojedyncza instytucja nie jest w stanie skutecznie rozwiązywać problemu przemocy w rodzinie.

Nieodzowna jest **interdyscyplinarność** pracy w tym zakresie poprzez ścisłą współpracę, łączenie działań, przepływ informacji, określenie wspólnego celu oraz przewidywanie efektów. Interdyscyplinarność jest podstawą skuteczności w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Dla skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie niezbędna jest **kompleksowość** podejmowanych działań. Utworzenie sieci współdziałających ze sobą instytucji, koordynowanej przez zespół interdyscyplinarny daje szansę na zwiększenie efektów i złagodzenie negatywnych skutków przemocy w przyszłości. Sprawne funkcjonowanie systemu przeciwdziałania przemocy będzie zapobiegało wtórnej wiktymizacji osób krzywdzonych przez instytucje uczestniczące w procesie interwencji, pomagania i reagowania.

Efektywność zapewni długofalowy system edukacji skierowany zarówno do grup zawodowych udzielających wsparcia, podejmujących interwencje i mających kontakt z osobami doświadczającymi przemocy jak również edukacja społeczna, mająca na celu przede wszystkim obalenie mitów i stereotypów, a także zmianę obyczajów i postaw sprzyjających i usprawiedliwiających przemoc w rodzinie. Wzrost świadomości społecznej przyczyni się do zapobiegania przemocy, umożliwi szybsze reagowanie a także spowoduje, że sprawcy przemocy będą odczuwać brak akceptacji dla swoich działań, co znacznie zwiększy skuteczność jej zapobieganiu oraz łagodzeniu jej następstw.

IX. CELE PROGRAMU

Celem Programu jest:

- 1) zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie na terenie gminy miasta Chełmża;
- 2) zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie;
- 3) zwiększenie pomocy i ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

Cele ogólne będą realizowane poprzez następujące działania:

- 1) budowanie lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy;
- 2) diagnozowanie zjawiska przemocy na terenie gminy miasta Chełmża;
- 3) podnoszenie kompetencji służb i instytucji w zakresie przemocy w rodzinie;
- 4) udzielanie pomocy ofiarom przemocy w rodzinie;
- 5) oddziaływanie na sprawców przemocy w rodzinie.

X. CZYNNIKI GWARANTUJĄCE WŁAŚCIWĄ REALIZACJĘ PROGRAMU:

- 1) poparcie działań i współpraca z samorządem gminnym;
- 2) dobra znajomość środowiska przez pracowników socjalnych;
- 3) dobra współpraca służb i instytucji na terenie gminy i poza nią;
- 4) otwartość i chęć współpracy specjalistów;
- 5) silne więzi rodzinne;
- 6) chęć zmiany i wyjścia z kryzysu.

XI. ZAGROŻENIA W REALIZACJI ZADAŃ

- 1) stereotypy panujące w środowisku na temat przemocy w rodzinie;
- 2) bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych;
- 3) brak współpracy rodziny w zakresie przewyciężania kryzysów;
- 4) problem uzależnienia od alkoholu w rodzinach;
- 5) ubóstwo.

XII. BENEFICJENCI PROGRAMU

Wszelkie cele i działania zaplanowane do realizacji w ramach niniejszego programu mają służyć poprawie sytuacji rodzin doznających przemocy jak i ochronie rodzin zagrożonych przemocą. Chcąc efektywnie zapobiegać problemowi przemocy w rodzinie i zwalczać zachowania przemocowe, niezbędne jest stworzenie spójnego i wielopoziomowego systemu pomocy osobom uwikłanym w przemoc, systemu opartego o aktywizację i rozwój zasobów lokalnych, zwłaszcza form pomocy oraz specjalistów, ich kwalifikacji i umiejętności.

Program kierowany jest zatem zarówno do osób pomagających, jak i do samych rodzin:

- 1) ofiar przemocy w rodzinie, w tym:
 - * dzieci,
 - * współmałżonków lub partnerów w związkach nieformalnych,
 - * osób starszych,

* osób niepełnosprawnych.

- 2) sprawców przemocy w rodzinie;
- 3) świadków przemocy w rodzinie;
- 4) przedstawicieli instytucji, organizacji i służb zobowiązanych do udzielania pomocy w sytuacji przemocy;
- 5) społeczności lokalnej.

XIII. REALIZACJA CELÓW PROGRAMU

CEL 1

Zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie na terenie gminy miasta Chełmża.

Działania:

1. *Kontynuacja działalności funkcjonującego na obszarze miasta Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży w celu szybkiego i skutecznego inicjowania działań ukierunkowanych na zapewnienie bezpieczeństwa osobie, rodzinie doznającej przemocy.*
2. *Podniesienie kompetencji służb realizujących zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.*
3. *Cykliczne prowadzenie lokalnej kampanii społecznej, celem podniesienia świadomości mieszkańców, jak i ich uwrażliwienia na występujące zjawisko przemocy.*

Podmioty realizujące działanie:

- Burmistrz Chełmży,
 - Kierownik Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Chełmży.
4. *Współpraca w ramach Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży pomiędzy:*
 - pracownikami socjalnymi,
 - przedstawicielami Policji,
 - przedstawicielami oświaty,
 - przedstawicielami Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Chełmży,
 - przedstawicielami placówek ochrony zdrowia,
 - przedstawicielami organizacji pozarządowych,
 - kuratorami sądowymi.
 5. *Zadania przedstawicieli Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży:*

- diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie,
- opracowanie i realizacja pomocy w indywidualnych przypadkach,
- rozpowszechnianie informacji o instytucjach oraz możliwościach udzielania pomocy w środowisku lokalnym,
- monitorowanie sytuacji rodzin dotkniętych przemocą,
- dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodziny, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań,
- podejmowanie działań prewencyjnych w środowiskach zagrożonych przemocą,
- inicjowanie interwencji w środowiskach dotkniętych przemocą,
- udział w działaniach edukacyjno- informacyjnych.

6. *Edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych w zakresie przemocy:*

- propagowanie skutecznych sposobów powstrzymywania przemocy,
- obalanie mitów na temat przemocy,
- szkolenia na temat przemocy w szkołach,
- prowadzenie kampanii wśród młodzieży w zakresie ograniczenia oglądania przemocy w telewizji, grach komputerowych,
- wspieranie różnych form spędzania wolnego czasu promujące zachowania nieagresywne,
- dystrybucja ulotek na temat przemocy i jej skutków,
- organizowanie konkursów wśród dzieci i młodzieży w zakresie zapobiegania przemocy.

Podmioty realizujące działania:

- placówki oświatowo- wychowawcze,
- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży,
- Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Chełmży,
- Gminny Zespół Interdyscyplinarny w Chełmży,
- inne, w zależności od zasobów gminy.

CEL 2

Zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Działania:

1. Izolowanie sprawców od ofiar, w tym zapewnienie miejsca w ośrodku wsparcia.
2. Udzielenie informacji sprawcom przemocy na temat programów korekcyjno-edukacyjnych.
3. Przeprowadzanie rozmów z osobami nadużywającymi alkoholu, stosującymi przemoc.

CEL 3

Zwiększenie pomocy i ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

Działania:

1. Kontynuacja prowadzenia punktu informacyjnego:

- udzielanie informacji dotyczącej bezpiecznego schronienia osobom dotkniętym przemocą w ośrodkach interwencji kryzysowej i w specjalistycznych ośrodkach wsparcia,
- udzielanie informacji na temat pozyskania zaświadczenia lekarskiego,
- udzielanie informacji na temat praw osób będących ofiarami przemocy,
- udzielanie informacji sprawcom przemocy na temat programów korekcyjno-edukacyjnych,
- rozpowszechnianie plakatów, ulotek, linków z informacjami z numerami telefonu zaufania „Niebieska Linia”, „ Pomarańczowa Linia”.

Podmiot realizujący działanie:

- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży.

2. Prowadzenie działań interwencyjnych:

- podejmowanie działań interwencyjnych w oparciu o procedury „ Niebieskie Karty”,
- przekazywanie informacji o podejmowanych działaniach przewodniczącemu Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Chełmży.

Podmioty realizujące działania:

- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży,
- Komisariat Policji w Chełmży,
- Gminny Zespół Interdyscyplinarny w Chełmży,
- Miejska Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Chełmży,
- przedstawiciele oświaty,
- przedstawiciele ochrony zdrowia.

3. Zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia.

Podmioty realizujące działanie:

- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży,
- Komisariat Policji w Chełmży,
- Gminny Zespół Interdyscyplinarny w Chełmży.

Monitorowanie

Monitorowanie realizacji Programu odbywać się będzie w oparciu o sprawozdawczość podmiotów zaangażowanych w jego realizację. Sprawozdania z realizacji Programu podmioty składają do dnia 31 stycznia każdego roku do Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Chełmży.

Sprawozdawczość

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Chełmży do dnia 31 marca każdego roku przedłoży Radzie Miejskiej Chełmży sprawozdanie z realizacji Programu.

Finansowanie Programu

Program będzie finansowany ze środków budżetu miasta, dotacji oraz środków pozabudżetowych pozyskanych z innych źródeł.